

סוד הטהרה והמילה

מבוא

פתיחת פרשת תזריע מעוררת בקורא תמיהה עמוקה. היא מפגישה אותנו עם אירוע של פלא, של יצירת חיים חדשים, ומיד עוטפת אותו במילים של ריחוק וטומאה:

וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר אִשָּׁה כִּי תִזְרֶיעַ וְיָלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שְׁבַע יָמִים כִּימֵי נִדַת דְּוֹתָהּ תִּטְמָא: וּבְיוֹם הַשְּׁמִינִי יְמוּל בְּשֹׁר עַרְלָתוֹ: וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשָׁת יָמִים תֵּשֵׁב בְּדַמֵּי טַהֲרָה בְּכָל קֹדֶשׁ לֹא תִגַּע וְאֶל הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד מְלֵאת יְמֵי טַהֲרָה: וְאִם נָקְבָה תֵּלֵד וְטָמְאָה שְׁבַע יָמִים כַּנִּדְוֹתָהּ וּשְׁשִׁים יוֹם וּשְׁשָׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל דַּמֵּי טַהֲרָה:

ובמלאת ימי טהרה לבן או לבת תביא כֶּבֶשׂ בֶּן שָׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן יוֹנָה אוֹ תֹר לְחֻטָּאת אֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל הַכֹּהֵן: וְהִקְרִיבוּ לִפְנֵי ה' וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטַהֲרָה מִמָּקַר דָּמֶיהָ זֹאת תֹּרַת הַיִּלְדוֹת לְזָכָר אוֹ לְנָקְבָה... (ויקרא י"ב, א'-ז')

החידה פשוטה וכואבת: כיצד ייתכן שרגעי שיא בחיי האדם - הבאת נשמה לעולם - מוגדר כ"טומאה"? האם המקדש, משכן השכינה, נרתע מהחיים? המבוכה גדלה ככל שמגלים שהתורה מבחינה בין בן לבת: למה לידת בת גוררת זמן טהרה כפול?

בפרק הקרוב נערוך היכרות ראשונית עם המושג 'טומאה'. נזהה את הקשרו, ונעיר עליו כמה הערות.

טומאה מהי?

פרקי הטומאה בספר ויקרא מופיעים מיד לאחר מעשי היום השמיני בו נחנך המשכן¹. ראשיתם באיסורי מאכלות, אותם מכנה הכתוב "טומאה", והמשכם בטומאת נבלה, בטומאת שרצים ובהכשר לקבל טומאה (פרק י"א). הלכות אלו חותמות במילים: "אל תִּשְׁקָצוּ אֶת נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל הַשְּׂרָץ הַשָּׂרֵץ וְלֹא תִטְמְאוּ בָהֶם וְנִטְמַתֶּם בָּם: כִּי אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם וְהִתְקַדְשַׁתֶּם וְהִייתֶם קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי וְלֹא תִטְמְאוּ אֶת

נַפְשֹׁתֵיכֶם בְּכָל הַשְּׂרָץ הַרְמֵשׁ עַל הָאָרֶץ: כִּי אֲנִי ה' הַמַּעֲלֶה אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם לְהִיֵּת לָכֶם לֹא-לֵהִיִּם וְהִייתֶם קְדוֹשִׁים כִּי קְדוֹשׁ אֲנִי: (ויקרא י"א, מ"ג-מ"ה)

בפסוקים אלו מסביר הכתוב מדוע שלא להיטמא: 'כי אני ה' א-להיכם', המצווה אתכם להתקדש, ומעלה אתכם מארץ מצרים 'להיות לכם לא-להים'. 'טומאה' עשויה לדחות אתכם מייעודים אלה, והיא לא תאפשר לכם להעפיל אל המקום אליו מזמן אתכם א-להים.

עד כאן מתאר הכתוב טומאות הבאות אל האדם מן החוץ. בפרקים הבאים הנושא יהיה - טומאות שמקורן בגוף האדם, בבגדו או בביתו. ראשיתם בטומאת יולדת (פרק י"ב), לאחריה טומאת צרעת - גוף, בגד ובית (פרקים י"ג-י"ד), וסופן בטומאת זב ושכבת זרע, נידה וזבה (פרק ט"ו).

מהו טיבן של טומאות אלו?

בפשוטו של מקרא, ההשלכה לקיומה של טומאה ליולדת היא - במניעתה מן הקדש ומן המקדש². במלאת ימי טהרתה תביא האישה קרבן אל פתח אוהל מועד, והקרבתו תשייך אותה אל העמדה של - 'לפני ה'.'³ גם בנגע הצרעת ניתן לזהות תפישה דומה: עם הופעתה מובא המצורע אל הכהן, ומכאן ואילך הוא המנחה את התהליך, ועל פיו יישק דבר⁴. מיוחדת היא העובדה שללא נוכחותו אין בכוחה של הצרעת לטמא⁵. עובדה זו מעמידה הקשר לפרשייה זו: נוכחותם ומעורבותם של הכהנים כמי שבסמכותם לאבחן חולי רוחני, להוציא אדם אל מחוץ למחנה, לנתוץ בית, לטמא ולטהר. עוד יש לציין כי גם המצורע,

² "וּשְׁלֹשִׁים יוֹם וּשְׁלֹשָׁת יָמִים תֵּשֵׁב בְּדַמֵּי טַהֲרָה בְּכָל קֹדֶשׁ לֹא תִגַּע וְאֶל הַמִּקְדָּשׁ לֹא תָבֹא עַד מְלֵאת יְמֵי טַהֲרָה... וּבְמֵלֵאת יְמֵי טַהֲרָה לְבֶן אוֹ לְבַת תְּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן שָׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן יוֹנָה אוֹ תֹר לְחֻטָּאת אֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל הַכֹּהֵן" (ד'; ו').

³ היולדת מביאה את הקרבן אל הכהן, והוא מקריבו לפני ה': "וּבְמֵלֵאת יְמֵי טַהֲרָה לְבֶן אוֹ לְבַת תְּבִיא כֶּבֶשׂ בֶּן שָׁנָתוֹ לְעֹלָה וּבֶן יוֹנָה אוֹ תֹר לְחֻטָּאת אֵל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל הַכֹּהֵן: וְהִקְרִיבוּ לִפְנֵי ה' וְכִפֶּר עָלֶיהָ וְטַהֲרָה מִמָּקַר דָּמֶיהָ זֹאת תֹּרַת הַיִּלְדוֹת לְזָכָר אוֹ לְנָקְבָה" (ו'-ז').

⁴ בפתיחה לפרשייה הפנייה היא למשה ולאחריו: "וַיְדַבֵּר ה' אֶל מֹשֶׁה וְאֶל אֶהֱרֹן לֵאמֹר" (י"ג, א), ובמהלכה נזכר הכהן תשעים וארבעה פעמים (במהלך הפרקים י"ג וי"ד).

⁵ ובחז"ל: "... מה תלמוד לומר או אל אחד מבניו הכהנים? אלא ללמד שאין טומאה וטהרה אלא מפי כהן, הא כיצד חכם שבישראל רואה את הנגעים ואומר לכהן, אעפ"י שוטה: 'אמור טמא' והוא אומר 'טמא', אמור 'טהור' והוא אומר 'טהור'. וברש"י: 'גזירת הכתוב היא, שאין טומאת נגעים וטהרתן אלא על פי כהן'. (ויקרא י"ג, ב')

¹ דומה שמבנה ספר ויקרא הקרין על האופן בו ערך ר' יהודה הנשיא את המשנה, בהציבו את סדר קדשים לפני סדר טהרות. בהתאמה - ספר ויקרא פותח בקרבנות (קדשים) - עד פרק ז', ממשיך בהנחת המשכן, שהמוקד בה הוא עבודת הקרבנות, ולאחר מכן - מפרק י"א ועד ט"ו - העיסוק הוא בטומאה וטהרה (טהרות).

ומכיוון נוסף: חיים שאיבדו את מעלתם, את המכוונות הערכית והמוסרית הקיימת בהם.⁹

ומכיוון נוסף: חיים שאיבדו את מעלתם, את המכוונות הערכית והמוסרית הקיימת בהם.¹⁰ בזמן ההיריון, האישה נושאת בתוכה חיים אינסופיים. היא הופכת להיות "מקדש מעט". ברגע הלידה, מתרחש נס הפיצול - החיים שהיו חלק ממנה הופכים לישות נפרדת. הטומאה המופיעה כאן היא תיאור של חוויית החלל הריק. האישה, שהייתה מלאה בחיות אלוהית, חוזרת אל גופה הפרטי. היא חשה בנפשה את ה"העדר" שנוצר עם צאת החיים ממנה. זהו המקור לצורך בטהרה - תהליך של התמלאות מחודשת בחיים לפני השיבה למקדש.

מה בין זכר לנקבה?

בשורות הבאות תיערך השוואה בין לידת זכר, לבין לידת נקבה. בשני פסוקים שונים מתאר הכתוב את שתי הלידות: "אִשָּׁה פִּי תַרְיַע וְנִלְדָה זָכָר וְטָמְאָה שְׂבַעַת יָמִים כִּימֵי נִדַת דְּוֹתָהּ תִּטְמָא"

וכעת, לאחר שלא הופרתה הביצית ולא נוצרו חיים, הולך הדם לאבדון.

⁹ כך ניתן להתייחס אל הטומאה באיסורי מאכלות ואל צרעת הבגד והבית. פרק י"ב מדבר על טומאה הקיימת באכילת בעלי חיים, ונראה שסימני ההיתר קשורים לתכונות מעודנות, הרחוקות מתכונות הטורפים או הדורסים. כך כותב הרמב"ן ביחס לעופות האסורים באכילה: "והסימן הגדול בעופות הוא הדריסה, שכל עוף הדורס לעולם טמא, כי התורה הרחיקתהו מפני שדמו מחומם לאכזריותו ... ונותן אכזריות בלב (רמב"ן ויקרא י"א, ג). ובחז"ל: "סימני העוף לא נאמרו, אמרו חכמים כל עוף דורס טמא" (ספרי דברים, פרשת ראה, ק"ג). להרחבה, ראה את דברי הרב אלחנן סמט בעיונו לפרשת שמיני סדרה שנייה 'בין החיה הנאכלת בין החיה אשר לא תאכל'. עוד נציין שהפסוקים שהובאו בדברינו בתחילת פרק זה (ויקרא י"א, ג-מ"ז) ממחישים היטב את חוסר המכוונות הקיימת באכילת מאכלות אסורים ובנגיעה בנבלתם. טומאות נוספות שנעדר מהן המוות - צרעת הבגד או צרעת הבית. בשתיהן ניתן לדבר על איבוד מעלה או מכוונות, המביאים על האדם את הצרעת - ואכמ"ל.

¹⁰ כך ניתן להתייחס אל הטומאה באיסורי מאכלות ואל צרעת הבגד והבית. פרק י"ב מדבר על טומאה הקיימת באכילת בעלי חיים, ונראה שסימני ההיתר קשורים לתכונות מעודנות, הרחוקות מתכונות הטורפים או הדורסים. כך כותב הרמב"ן ביחס לעופות האסורים באכילה: "והסימן הגדול בעופות הוא הדריסה, שכל עוף הדורס לעולם טמא, כי התורה הרחיקתהו מפני שדמו מחומם לאכזריותו ... ונותן אכזריות בלב (רמב"ן ויקרא י"א, ג). ובחז"ל: "סימני העוף לא נאמרו, אמרו חכמים כל עוף דורס טמא" (ספרי דברים, פרשת ראה, ק"ג). להרחבה, ראה את דברי הרב אלחנן סמט בעיונו לפרשת שמיני סדרה שנייה 'בין החיה הנאכלת בין החיה אשר לא תאכל'. עוד נציין שהפסוקים שהובאו בדברינו בתחילת פרק זה (ויקרא י"א, ג-מ"ז) ממחישים היטב את חוסר המכוונות הקיימת באכילת מאכלות אסורים ובנגיעה בנבלתם. טומאות נוספות שנעדר מהן המוות - צרעת הבגד או צרעת הבית. בשתיהן ניתן לדבר על איבוד מעלה או מכוונות, המביאים על האדם את הצרעת - ואכמ"ל.

בדומה לילודת, מקריב קרבן 'לפני ה' פתח אהל מועד', וגם בו נאמר 'וכפר עליו הכהן לפני ה'.

לבסוף מתוארת טומאת הזב, שכבת זרע, נידה וזבה, וגם באלו המקדש מהווה נושא. כך בטהרתו של הזב: "וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח לוֹ שְׁתֵּי תְרִים או שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וְכֹא לְפָנָי ה' אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד וּנְתַנֵּם אֶל הַכֹּהֵן: וְעָשָׂה אֹתָם הַכֹּהֵן אֶחָד חֲטָאת וְהָאֶחָד עֹלָה וְכָפַר עָלָיו הַכֹּהֵן לְפָנָי ה' מְזוּבָּו... (ט"ו, י"ד-ט"ו); כך בטהרתה של זבה: "וּבַיּוֹם הַשְּׁמִינִי יִקַּח לָהּ שְׁתֵּי תְרִים או שְׁנֵי בְּנֵי יוֹנָה וְהִבְיָאָה אוֹתָם אֶל הַכֹּהֵן אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: וְעָשָׂה הַכֹּהֵן אֶת הָאֶחָד חֲטָאת וְאֶת הָאֶחָד עֹלָה וְכָפַר עָלֶיהָ הַכֹּהֵן לְפָנָי ה' מְזוּבָּו טְמֵאָתָהּ (ט"ו, כ"ט-ל); ובאופן כולל - בסיכומה של הפרשייה: "וְהִזְרַתְּם אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִטְּמֵאָתָם וְלֹא יִמְתּוּ בְּטְמֵאָתָם בְּטֵמְאָם אֶת מִשְׁפָּנֵי אֲשֶׁר בְּתוֹכָם" (שם ל"א) - הרחקת ישראל מטומאות אלו קשורה למשכנו של ה' בתוכם.

נסכם את העיקרון: בפרשיות אלו נתפשות טומאות הגוף כמי שמונעות את האדם מן הגישה אל הקדש ואל המקדש. יחד עם זאת - הן אינן פוגעות ואינה מצרניות לקיומם של חיי חול.⁷

הלידה כחוויה של "היפרדות"

ועדיין מתבקשת השאלה - מה בתופעות אלו מרחיק אדם מן הקדש ומן המקדש? דומה שהמכנה המשותף לטומאות השונות הוא - חיים שהתנתקו ממקורם, וסוג של מפגש עם המוות.⁸

⁶ "וְהִעֲמִיד הַכֹּהֵן הַמִּטְהַר אֶת הָאִישׁ הַמִּטְהַר וְאֹתָם לְפָנָי ה' פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד: וְלָקַח הַכֹּהֵן אֶת הַכֶּבֶשׂ הָאֶחָד וְהִקְרִיב אוֹתוֹ לְאַשֶׁם וְאֶת לֶג הַשֶּׁמֶן וְהִנִּיף אֹתָם תְּנוּפָה לְפָנָי ה': וְשָׁחַט אֶת הַכֶּבֶשׂ בְּמִקְוֹם אֲשֶׁר יִשְׁחַט אֶת הַחֲטָאת וְאֶת הָעֹלָה בְּמִקְוֹם הַקֹּדֶשׁ כִּי כַחֲטָאת הָאֲשֶׁם הוּא לְפָנָי ה' קֹדֶשׁ קֹדֶשׁ הוּא" (ויקרא י"ד, י"א-י"ב). הביטוי 'לפני ה' נזכר במהלך טהרת המצורע שוב ושוב (פסוקים ט"ז, י"ח, כ"ג, כ"ד, כ"ה, כ"ט, ל"א).

⁷ בהתאם לכך כותב הרמב"ם שאין איסור להיטמא, שהרי אין בכך לאו. ובלשונו בספר המצוות: "כי זה שנמנה כל מין ומין מן הטומאות מצות עשה אין ענינו שנהיה חייבין להטמא בטומאה ההיא ולא גם כן שנהיה אנהנו מזהרין מהטמא בה ותהיה מצות לא תעשה ... וההטמא בעצמו רשות אם רצה יטמא ואם רצה לא יטמא... והמצוה הוא מה שנאמר לנו בדין זה שמי שנגע בזה נטמא ויהיה טמא ויתחייב לו מה שהתחייבו הטמאים לצאת חוץ למחנה שכינה ושלא יאכל קדש ושלא יגע בו ... (רמב"ם ספר המצוות מצות עשה צ"ו, וראה גם מו"ג ל"ה).

⁸ הקשר שבין המושג טומאה לבין 'מוות' או העדר חיים הוא מובהק, והוא קיים ברבות מן הטומאות: בטומאת מת - החמורה מכולם (במדבר י"ט); בטומאת הנבלה והשרץ המטמאים לאחר מותם (ויקרא י"ג); בטומאת יולדת - המאבדת מדמה בתהליך הלידה; בטומאת המצורע - בו נגעים בעור איבדו את חיותם; באיש הפולט זרע - באופן בסיסי יש בו פוטנציאל של חיים, וכעת הם הולכים לאבדון. גם בטומאת נידה - קיימת רקמת דם שנועדה לקלוט חיים ברחם האישה,

המתואר הוא חיבור הדוק, ברור ומוצק – האישה נוכחת בכל שלב של יצירת החיים.

לעומת זאת, כאשר אנו עוברים להתבונן בתיאור **לידת הנקבה**, אנו נחשפים לניסוח שונה בתכלית, המשדר תחושה אחרת לגמרי: "וְאִם נִקְבָּה תֵּלֵד". בתיאור זה, המילה 'אישה' – שהייתה כה מרכזית בלידת הזכר – נעלמת כליל מן הכתוב ואינה נכתבת כלל. פעולת ההזרעה היוזמת, שבלטה קודם לכן, נפקדת כאן לחלוטין. יתרה מכך, השימוש בלשון הספק 'ואם' מציב את האירוע כולו בנקודת מוצא אופציונאלית ומרוחקת יותר, כאילו מדובר בהתרחשות שקורה מעצמה במרחב.

אך הדיוק המרתק ביותר נמצא בסדר המילים הפנימי: הקדמת תיאור הנקבה לפעולת הלידה עצמה ("...נִקְבָּה תֵּלֵד") מעמידה בפנינו מציאות שונה של זיקה. בלידה זו, החיבור בין הוולד לבין האישה מצטייר כרופף וחלש יותר. הנקבה כביכול "נוכחת" במרחב עוד לפני שהיא מיוחסת לפעולת הלידה האקטיבית של האם. השייך של הלידה אל האישה הוא שיוך מאוחר ועקיף, המעיד על פער תודעתי עמוק במידת השייכות והנוכחות שחווה האם בלידת בתה לעומת לידת בנה.

מה מקופל בהבדלים אלו?

דומה שפתח לתשובה מצוי במילים - 'זכר' ו'נקבה'. 'זכר' נגזר מלשון 'זיכרון', מבטא נוכחות וקיימות, ואולי קשור להמשכיות הדורות הנקראים על שמו¹⁴. 'נקבה' נגזרת מהלשון 'נקב', המבטאת העדר ופינוי מקום. פער זה מצביע על מעלתו של הזכר¹⁵, והוא עשוי לתת פשר לטומאה המועטה של האם בלידתו. מנגד - הנקבה מגלמת העדר, ובהתאם מועצמת טומאת האם, המעוכבת בחזרתה אל המקדש.

¹⁴ דוגמאות לזיכרון כקיום וכהמשכיות: פִּי אִם-זִכְרָתִי אֶתֶד פְּאָשֶׁר יֵיטֵב לָךְ וְעֵשִׂיתִי-נָא עִמָּדִי חֶסֶד וְהִנְפְּרָתִי אֶל-פְּרֻעָה וְהוֹצֵאתִי מִן-הַבַּיִת הַזֶּה (בראשית, מ', י"ד); "וְהָשְׁמִי לְעֵלָם וְזֶה זִכְרִי לְדֹר דֹּר (שמות, ג', ט"ו); זִכְרִי צְדִיק לְכָרְכָה וְשֵׁם רְשָׁעִים יִרְקֵב (משלי, י', ז'). זָכְרוּ-אֲבָד מְנִי-אֶרֶץ וְלֹא-שָׁם לֹו עַל-פְּנֵי-חוּץ (איוב, י"ח, י"ז).

¹⁵ שלא בסתירה, בפרק א' מתוארים הזכר והנקבה זה לצד זה בסוג של שוויוניות. הסיבה: תיאורם השוויוני הוא פועל יוצא לחוסר הקונקרטיים שבתיאורי פרק זה. בפרק - הציון 'אדם' משמש ככינוי למין האנושי, לא לאדם מסוים, ובמובן זה - ההתייחסות היא אל שניהם, ללא ירידה לרזולוציה המבחינה ביניהם. תיאור לא קונקרטי מעין זה - מאפיין את הפרק כולו.

(ב'); "וְאִם נִקְבָּה תֵּלֵד וְטָמְאָה שְׁבַע יָמִים כַּנְּדָתָה וְשִׁשִּׁים יוֹם וְשִׁשָּׁת יָמִים תֵּשֵׁב עַל דְּמֵי טְהָרָה" (ה'). בשניהם תיאור של לידה ובעקבותיה טומאה, ופירוש הדבר שטיבה של הלידה משליך על אופייה של הטומאה הנזכרת בעקבותיה¹¹. הפסוקים ערוכים במבנה של הנגדה, והשוני ביניהם מאפשר לזהות - מהו הסיפור המקופל בכל אחד מהם¹².

כאשר אנו צוללים אל תוך תיאור **לידת הזכר**, אנו פוגשים אישה דומיננטית ונוכחת מאוד במרחב הפסוק. היא משמשת כנושא הדקדוקי הפותח את המהלך כולו ("אִשָּׁה..."), והתורה טורחת לציין במפורש את פעולתה האקטיבית כמי שיוזמת ומזריעה ("כִּי תִזְרֶיעַ"¹³). התיאור כולו מעוצב סביב דמותה כמי שיוולדת באופן ישיר וממשי ("וְיִלְדָה זָכָר"). במקרה זה, האישה היא מחוללת האירוע הבלעדית, והחיבור בינה לבין הוולד

¹¹ ההנחה הפרשנית העומדת בבסיס הדברים רואה בפסוק מעין משפט. בדומה למשפט המשמש כיחידה בסיסית שכל חלקיה קשורים זה לזה בקשר ישיר, גם חלקי פסוק קשורים זה לזה בקשר ישיר. מיקומם בפסוק יוצר מערכת גומלין שטיבה הוא - סיבה ותוצאה, או - הקשר והשלכותיו.

¹² ניתן היה לנסח שני פסוקים זהים, ולמקד את השוני ביניהם בתיאור משך הטומאה בלבד. כך למשל: "כִּי אִשָּׁר לֹו קִנְפִיר וְקִשְׁקִשָׁת בְּיָמָיו בְּיָמָיו וּבְנִחְלָיו אֶתֶם תֹּאכְלוּ: וְכֹל אִשָּׁר אִין לֹו קִנְפִיר וְקִשְׁקִשָׁת בְּיָמָיו וּבְנִחְלָיו מְכַל שְׂרָץ הַמַּיִם וּמְכַל נֶפֶשׁ הַחַיָּה אִשָּׁר בְּיָמָיו שְׂקָץ הֵם לָכֵם". בדומה לכך ניתן היה לכתוב: "כל יולדת בן וטמאה שבעת ימים... וכל יולדת בת טמאה שבעת ימים" העומדת בהנגדה: "אִשָּׁה כִּי תִזְרֶיעַ וְיִלְדָה זָכָר", ומנגד - "וְאִם נִקְבָּה תֵּלֵד" מעידה על ניגודיות המתקיימת כבר בשעת הלידה.

¹³ ובתלמוד: "אמר רבי יצחק אמר רבי אמי: אשה מזרעת תחילה - יולדת זכר, איש מזריע תחילה - יולדת נקבה, שנאמר אשה כי תזריע וילדה זכר. תנו רבנן, בראשונה היו אומרים: אשה מזרעת תחילה - יולדת זכר, איש מזריע תחילה - יולדת נקבה, ולא פירשו חכמים את הדבר, עד שבא רבי צדוק ופירשו... מתוך שמשתיין עצמן בבטן כדי שיזריעו נשותיהן תחלה, שיהו בניהם זכרים - מעלה עליהן הכתוב - כאילו הם מרבים בנים ובני בנים. והיינו דאמר רב קטינא: יכולני לעשות כל בני זכרים. אמר רבא: הרוצה לעשות כל בניו זכרים - יבעול וישנה" (גדה ל"א, ע"א).

הסבר מדעי לדבריו - בגוף האישה קיימת חומציות, ורמתה משפיעה על הישרדות הזרעים. זרעים זכריים - הם קטנים ומהירים יותר, ואורך חייהם קצר יחסית לזרע הנקבי. כאשר אישה מזרעת תחילה, מזורות הגעת הזרע אל החצוצרה - מקום ההפריה, ובכך מתאפשרת קליטה של זרע מסוג זכר. ללא זירוז זה, הסיכוי שזרע זכרי יצליח לשרוד ולהגיע עד החצוצרה הוא נמוך. בהקשרים נוספים: עובר נקבי נוטה לשרוד יותר מעובר זכרי, וכן הפגה יותר מהפג. ובכלל - תוחלת החיים של האישה ארוכה משל האיש. שמא ניתן להצביע על קשר בין יכולת ההישרדות המוגבלת של איש, לבין תכונתו הרחננית, כמי שנטוע פחות מן האישה בהוויית העולם, וממילא בקלות יחסית הוא נתלש ממנו.

במשמעות של התרבות ודאגה למלא את העולם²¹. "וְכַבְּשָׁהּ" - תנועה של כיבוש כלפי העולם, "וְיָרְדוּ בְּדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הָרִמְשָׁת עַל הָאָרֶץ" - רדייה המביאה לידי ביטוי את יתרון האדם ביחס לכלל הנבראים. ומנגד - הפרק השני משתמש במילים 'איש ואישה' והן מהוות קצה קרחון למערכת המושגים הנוספת הנוכחת בפרק זה. בפרק זה הנושא אינו יתרון האדם על פני שאר הנבראים, גם לא יתרונו ביחס לאישה. הנושא בו הוא - החיבורים²², ובמובן זה המהות הנשית מהווה יתרון, כמי שמאפשרת לדברים להתרחש²³.

²¹ משנה היא במסכת יבמות הפוסרת את האישה ממצווה זו: "האישה מצווה על פריה ורביה, אבל לא האשה; רבי יוחנן בן ברוקה אומר, על שניהם הוא אומר: ויברך אותם א-להים ויאמר להם א-להים פרו ורבו". ובגמרא: "מנא הני מילי? אמר ר' אילעא משום ר' אלעזר בר' שמעון, אמר קרא: ומלאו את הארץ וכבשוה, איש דרכו לכבש, ואין אשה דרכה לכבש" (יבמות ס"ה, ע"ב). ר' אלעזר כורך בין שני הציוויים, ורואה בשניהם פעולות המתאימות לאיש, לא לאישה.

²² התנועה הבסיסית הנוכחת בליבו של הפרק הראשון היא - ההבדלה: "וַיִּבְרָא אֱלֹהִים אֶת הָאֹרֶךְ כִּי טוֹב וַיַּבְדֵּל אֶת-הַיָּם מִן הָאֹרֶךְ וּבֵין הַיָּם וְהַיָּבֵשׁ" (א'), גם קריאת שם לשני הניגודים - 'אור וחושך' היא סוג של הבדלה - "וַיִּקְרָא אֶת-הַיָּם יָם וְהַיָּבֵשׁ קְרָא לְיָם"; "וַיֹּאמֶר אֱלֹהִים יְהִי רָקִיעַ בְּתוֹךְ הַיָּם וְיִהְיֶה מַבְדִּיל בֵּין מַיִם לְמַיִם"; "וַיַּעַשׂ אֱלֹהִים אֶת הָרָקִיעַ וַיַּבְדֵּל בֵּין הַיָּם אֲשֶׁר מִתַּחַת לְרַקִּיעַ וּבֵין הַיָּם אֲשֶׁר מַעַל לְרַקִּיעַ וְיִהְיֶה כֵן" וכך לאורך כל הפרק. בפרק השני התנועה היא הפוכה: נקודת המוצא היא חלקים נפרדים, והפעולה הבסיסית המתקיימת בפרק היא - יצירת חיבורים ורקימת חיים. לדוגמה: "וְכָל שֵׁיט הַשָּׂדֶה טָרֵם יְהִי בְּאָרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם וְצִמָּח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֶת-הַיָּם עַל הָאָרֶץ וְאֵדָם אֵין לְעֵבֶד אֶת הָאָדָמָה" (ב', ה'). יש מים והם לבדם, ארץ והיא לבדה, וההמטרה עשויה לחבר ביניהם - לקיים את שיח השדה ולהצמיח את עשב השדה. "וְאֵד יַעֲלֶה מִן הָאָרֶץ וְהִשְׁקָה אֶת כָּל פְּנֵי הָאָדָמָה" (ו') - קיים אד, קיימת אדמה, וכעת הוא משקה אותה. גם האדם הוא 'נפש חיה' והוא מורכב מעפר ומנפיקה א-להית גם יחד. כך לאורך הפרק יוצר א-להים ומחבר עוד ועוד חיבורים, בעקבותיו יבוא האדם, וגם הוא ייצור ויחבר.

²³ זיהוי זה לתכונתה של האישה חורג מגבולות הפרק, יחד עם זאת רושם לקיומו מצוי בפרק: האישה מהווה מענה לעמדה לא טובה בה נתון היה האדם: "וַיֹּאמֶר ה' אֱלֹהִים לֹא טוֹב הָיִית הָאָדָם לְבַדּוֹ אֶעֱשֶׂה לוֹ עֵצַר כְּנָגְדוֹ" (ב'), יצירתה היא ממקום פנימי באדם, שקודם ל'נסירה' הכיל את הממד הנשי בתוכו: "וַיִּפֶל ה' אֱלֹהִים תְּרַדְמָה עַל הָאָדָם וַיִּישָׁן וַיִּקַּח אֶחָת מִצִּלְעֹתָיו וַיִּסְגַּר בָּשָׂר תַּחְתָּנָה: וַיִּבֶן ה' אֱלֹהִים אֶת הַצֵּלַע אֲשֶׁר לָקַח מִן הָאָדָם לְאִשָּׁה וַיִּבְרָא אֶת הָאָדָם" (כ"א-כ"ב). כאשר היא מובאת אליו הוא אינו יודע נפשו מרוב שמחה: "וַיֹּאמֶר הָאָדָם זֹאת הִנֵּה עֵצָם מֵעֵצָי וְבָשָׂר מִבָּשָׂרִי לֹאֲתִי יִקְרָא אִשָּׁה כִּי מֵאִישׁ לָקַחָהּ זֹאת" (כ"ג). ולבסוף - הוא עוזב את אביו ואמו ודבק בה: "עַל כֵּן יַעֲזֹב אִישׁ אֶת אָבִיו וְאֶת אִמּוֹ וְדָבַק בְּאִשּׁוֹתוֹ וְהָיוּ לְבָשָׂר אֶחָד" (כ"ד).

ומעבר לגבולות הפרק: נציע כמה הבחנות בין איש לאישה. ההבחנות - רחוקות מלעמוד במבחן המציאות שבמהותה היא מורכבת, ובהקשר זה ניתן להתייחס אליהן כ'תכונות גבריות' ו'תכונות נשיות': תורת הקבלה מייחסת את החכמה אל האיש, ואת הבינה לאישה. בראשונה שרטוט של תבנית או של מסגרת, בשנייה - חיבורים, "דבר מתוך דבר"; ככלל עולם האיש הוא קווי, עולם האישה - מעגלי (בתווי גוף ונפש); האיש קשור יותר אל השכל כמות שהוא, והוא כצופה על העולם מבחוץ. האישה משתפת בתחושות חיים ברגש. תפישתה את המציאות - בקשב פנימי, בתחושות חיים, באימננטיות; באופן בסיסי מנהיגות האיש היא בתובלה, בהנעה, ובניהול מסגרות. האישה מקרינה על המציאות מתוכה, יוצרת השראה ומקרינה על ההתנהלות מבפנים; לרשות האיש - כוח המאפשר לו

בשורות הקרובות נערוך מסע קצר בעקבות המילים 'זכר ונקבה'¹⁶, ונבקש להבין מהו הקשרן. הניסוח 'זכר ונקבה' נזכר לראשונה בפרק א' בספר בראשית, וכנגדו הניסוח 'איש ואישה' בפרק ב'. פער מהותי קיים בין השניים, ובכדי להבין, יש להתייחס אל הפער שבין שתי ה'אכסניות' - שני הפרקים. בראשון - א-להים בורא את העולם, הוא אינו נתון בו, והוא בעמדה נבדלת - 'רם ונישא'¹⁷. בשני הוא שוכן בתוכו, ומופיע בכלי המציאות, בעומקיה¹⁸. בדומה לא-להים גם האדם נתון בשתי עמדות שונות ביחס לעולם: בפרק הראשון הוא 'בדמותו' ו'בצלמו' של א-להים, וככה, מודגש יתרונו נוכח הנבראים האחרים¹⁹. מנגד, האדם השני אינו עליון: הוא בא מן האדמה, והוא משויך אל מערכת החיים הארצית. לצד זאת, פועם בו 'חלק א-לוה ממעל', שעשוי לקחת אותו למקומות אחרים, עמוקים ומשמעותיים גם יחד. אדם זה הוא עובד הגן ושומר, לא שולט, גם לא רודה. הוא קורא בשמות ומעצים את הסובבים אותו²⁰, נוטל אחריות ו'מאפשר' לדברים להתחולל.

בהתאמה, במגרש בו מתחולל הפרק הראשון משתמש הכתוב במילים 'זכר ונקבה', המבטאים את יתרון הזכר. המחשה ליתרונו נמצאת בברכה ובייעוד, המכוונים במידה רבה לתכונותיו (לא לתכונות אישה): "פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ" -

¹⁶ בחירת המילים 'זכר' ו'נקבה' אינה הכרחית, שהרי בהמשך, בפרשת קרבן היולדת, הניסוח הוא 'בן' ו'בת': "וּבַמְלֵאֲתָ יָמֵי טַהֲרָהּ לְבֶן אוֹ לְבַת תְּבִיא כִּבְשׁ בֶּן שָׁנָתוֹ לְעֵלָה וְכֵן יוֹנֶה אוֹ תֵר לְחַטָּאת אֶל פֶּתַח אֹהֶל מוֹעֵד אֶל הַפֶּתֶן". במקום שבו קרבן הזהה בשניהם, שמותיהם דומים - בן ובת. במקום בו הניסוח הוא 'זכר' ו'נקבה' משתקף הפער המהותי הגורר בעקבותיו את ההבדל ההלכתי.

¹⁷ בפרק הראשון א-להים מהווה את הבריאה בדיבור ובמאמר, ללא נוכחות ישירה. פועלו אינו מלווה במעורבות, ומתואר בפעלים כמו "וַיֹּאמֶר" או "וַיַּעַשׂ".

¹⁸ בפרק השני א-להים מתואר כנוכח בעולם, שוכן ופועל בכליו: "וְכָל שֵׁיט הַשָּׂדֶה טָרֵם יְהִי בְּאָרֶץ וְכָל עֵשֶׂב הַשָּׂדֶה טָרֵם וְצִמָּח כִּי לֹא הִמְטִיר ה' אֶת-הַיָּם עַל הָאָרֶץ וְאֵדָם אֵין לְעֵבֶד אֶת הָאָדָמָה... וַיִּצַּר ה' אֶת-הַיָּם אֶת הָאָדָם עֹפֵר מִן הָאָדָמָה וַיִּפַּח בְּאָפִיו נְשָׁמַת חַיִּים וַיְהִי הָאָדָם לְנֶפֶשׁ חַיָּה: וַיִּשַׁע ה' אֶת-הַיָּם מִן הָאָדָמָה וַיִּשָּׂם שָׁם אֶת הָאָדָם אֲשֶׁר יָצָר: וַיִּצְמַח ה' אֶת-הַיָּם מִן הָאָדָמָה כֹּל עֵץ נְחֹמֵד לְמַרְאֵה וְטוֹב לְמֵאֲכָל וְעֵץ הַחַיִּים בְּתוֹךְ הָגֶן וְעֵץ הַדַּעַת טוֹב וְרָע" (ב', ה'-ט'). א-להים ממטיר, נופח באפיו של האדם ונושע עצים בגן. תיאורים פלאיים אלו, מתייחסים לא-להים כמי שנתון ופועל במרחב.

¹⁹ כך בציווי: "פָּרוּ וּרְבוּ וּמְלֵאוּ אֶת הָאָרֶץ וּכְבַשְׁתֶּהּ" - המהווה ביטוי מובהק לעליונותו. "וְיָרְדוּ בְּדָגַת הַיָּם וּבְעוֹף הַשָּׁמַיִם וּבְכָל חַיָּה הָרִמְשָׁת עַל הָאָרֶץ" - האדם רודה בבעלי החיים בים, בשמים ועל הארץ. עליונות זו מביאה לידי ביטוי את יתרונו כמי שנברא בצלם א-להים על פני שאר הנבראים.

²⁰ בפרק השני השיח והעשב ממתינים לאדם (בראשית ב', ה'). בבוא העת הוא יעבוד את האדמה ויאפשר להם לצמוח. "וַיִּנְחָהוּ בְּגֶן עֵדֶן לְעִבְדָהּ וְלִשְׁמָרָהּ" - האדם הוא שומר הגן, משרת הבריאה ומקיימה. "וַיִּקְרָא הָאָדָם שְׁמוֹת לְכָל הַבְּהֵמָה וְלְעוֹף הַשָּׁמַיִם וְלִכָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה" (כ') - האדם קורא בשמות ומעניק משמעות.

קשה שלא לזהות קשר בין מעבר זה משבעה ימים אל היום השמיני, לבין תהליך מקביל העובר על שור, כשב או עז: "וַיִּדְבַּר ה' אֶל מֹשֶׁה לְאָמֹר: שׁוּר אוֹ כֶּשֶׁב אוֹ עֵז כִּי יוֹלֵד וְהָיָה שְׁבַעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ וַיִּמְיוֹם הַשְּׁמִינִי וְהִלָּאָה יִרְצָה לְקָרְבַּן אִשָּׁה לַה'" (ויקרא כ"ב, כ"ו-כ"ז). במשך שבעה ימים החי נמצא תחת אמו, ומן היום השמיני והלאה הוא יוצא מרשותה ונרצה לקרבן לה'. בהתאמה: שבעת ימי טומאת האם, הם גם שבעה ימים בהם כרוך אליה הבן. וביום השמיני - משמשת ברית המילה כסוג של היפרדות מבלעדיות קשר הבן אל אמו, והוא נחשף לקשר נוסף - אל הברית עם א-להים. צעד זה הוא צעד עליוי לבן ולאמו גם יחד.

סוף דבר

שתי שאלות נשאלו בפתח העיון. מה פשר ההבחנה בין לידת זכר לבין לידת נקבה, ומהו המקום לצוות על המילה (פס' ג') בפרשיית טומאה וטהרה? בדרכנו פגשנו בכמה תובנות - בעובדה שהטהרה נועדה במהותה לשייך את האדם אל הקדש ואל המקדש, למדנו גם על הקשר בואה לעולם - במפגש עם המוות, ובחיים המאבדים את מעלתם. מצוידים בתובנות אלו באנו אל פרשיית היולדת, והנחנו את האצבע על המונחים - 'זכר' ו'נקבה' כמונחים המתאימים למרכזיותו של המקדש בספר ויקרא. בהקשר זה לידת זכר מרחיקה את אמו מן המקדש אך מעט, בניגוד ללידת נקבה, הלוקחת אותה אל 'מחוזות החיים' למשך פרק זמן כפול. מצוות ה'מילה' מבטאת את שייכות הזכר אל מחוזות שהם מעל החיים.

השוואה מרתקת עורך המקרא בין מילת הזכר - ביום השמיני, לבין לידת בעל חיים הדבוק אל אמו שבעת ימים, ומן היום השמיני הוא נרצה לקרבן. ההשוואה - מצביעה על קיומו של קשר בין 'מילה' לבין קרבן, והיא גם מצביעה על סוג של ניתוק היילוד מאמו המתרחש לאחר שבעה ימים - במילתו ביום השמיני. בהקשר שלנו - ניתוק זה משחרר את האם מן הטומאה שהייתה כרוכה בלידתו.

מעבר לכל אלו, בעיון זה נערכה היכרות ראשונית עם דבר קיומן של שתי מערכות מושגים המגדירות בצורה שונה את מעמד האיש והאישה, ואת מערכת היחסים השוררת ביניהם. במובן זה, חסרונה של האישה בהקשר לטומאה בספר ויקרא, עשוי לשמש כיתרון במקום אחר - בנינה היתירה שבה ובכלל התכונות המיוחדות לאישה.

ובחזרה אל פרשייתנו: ה'אכסניה' לפרשייה זו היא ספר ויקרא - הצופה על העולם מנקודת מבטו של א-להים, הקורא אל משה ומדבר אליו מאוהל מועד²⁴. במובן זה, החומש מוקרן ממערכת המושגים של פרק א' בבראשית. בהתאמה - מכונה הבן 'זכר' והבת מכונה 'נקבה'. בראשון - נוכחות אקטיבית מועצמת של אם, בשנייה - פחות אקטיביות, פחות שליטה והובלה. בהתאמה - זמנה של הטומאה בלידת זכר היא פחותה - שבעת ימי טומאה, ושלושים ושלושה יום ריחוק מן הקדש ומן המקדש. ובנקבה - הנטועה יותר בהוויית העולם, נזקקת האם למשך כפול של זמן בכדי להעפיל מחדש אל הקדש ואל המקדש.

טומאה ועד מילה

וביום השמיני ימול בשר עַרְלָתוֹ" - כבר שאלנו על נוכחותה התמוהה של הלכה זו - מדוע היא נמצאת במקום בו הנושא הוא טומאת האישה וטהרתה? דומה כי מצטרף כאן נדבך נוסף, בהבדל שבין לידת זכר לבין לידת נקבה. אישה יולדת זכר - וביום השמיני 'ימול בשר ערלתו'. הסרת הערלה מזמנת אותו אל עמדה גבוהה, אל הנבדלות²⁵, ועובדה זו, משליכה גם על אמו, על התהליך העובר עליה.

להניע באמצעותו דברים. לרשות האישה - פחות כוח, והיא מניעה את הסובב אותה בדיבור, בחיבורים פנימיים, בתקשורת; הקבלה מדברת על כך שבאיש משתקפות תשע ספירות, והוא חסר את ספירת המלכות. ספירה זו משתקפת בעולמה של האישה. המלכות היא הספירה האחרונה הנפגשת עם המציאות ומאפשרת לה להתנהל ("חיי שעה"). ייחודה הוא בעובדה שהיא מתייחסת אל כל אחת מן הספירות, ומאפשרת לה חיבור אל חברותיה - כלל הספירות. למעשה מימושן של כלל הספירות תלוי בספירת המלכות.

²⁴ ראה על כך בהרחבה בעיוננו לפרשת ויקרא.

²⁵ ה"מילה" קשורה אל הדיבור, אל התקשורת "וְאֵלָה דְבָרֵי דָוִד הָאֲחֻרָיִם... רוח ה' דָּבַר בִּי וּמָלְתוֹ עַל לְשׁוֹנִי (שמואל ב' כ"ג, א'-ב)". 'ערלה' לעומת זאת מסמלת את האטימות, את חוסר הקשר. אדם ערל לב, הוא אדם שאינו מרגיש את ליבו של האחר. המונח "ערלה" מיוחס במקום אחר אל האוזן: "עַל מִי אֲדַבְּרָה וְאֲעִידָה וְיִשְׁמְעוּ הִנֵּה עֲרֵלָה אָזְנִים וְלֹא יוֹכְלוּ לְהִשְׁמָע הִנֵּה דָבַר ה' הִנֵּה לֵהֶם לְחָרְפָה לֹא יִחַפְּצוּ בוֹ" (ירמיהו ו', ב). בפסוק זה מתייחס ירמיהו לחוסר היכולת של העם להקשיב, והוא מתאר אותה כערלות האוזן. הערלה היא כיסוי, מחיצה שבין האדם לבין מה שחוצה לו. מחיצה זו מאפשרת לו לחיות את חייו, להיות שרוי בתוך עולמו האישי, ללא מחויבות אל שמעבר לו. השימוש במונח "ערלה", מגלים את הניתוק, את אטימות הלב כלפי דבר שהוא חוץ לאדם, במקום שקיימת תביעה או לפחות אופציה לתקשורת. אדם נברא כשבגופו ערלה. נוכחותה היא באיבר בו מונח כוח יצירת החיים, ומשוקעות בו גם תחושות חיים נפשות. עצם קיומה בצומת חיים זאת מספר דבר על טבעו של עולם, על גפש האדם שיש בה מן המשותף לנפש החי, והיא בטבעה קיומית, שרויה בתוך עצמה, בתחושות חייה. מיוחד הוא התיאור המקראי לתהליך השיבה של העם אל ארצו ואל עצמו: "וּמַל ה' אֶ-לֵהֶיךָ אֶת לִבְךָ וְאֶת לִבְבִּי זָרְעֵךָ לְאֵהָבָה אֶת ה' אֶ-לֵהֶיךָ בְּכָל לִבְךָ וּבְכָל נַפְשְׁךָ לְמַעַן תְּחִיָּה (דברים פרק ל', ו'). המילה היא - מילת הלב, בעקבותיה נפתח האדם אל - האהבה. האהבה המתוארת היא אהבת ה', בכל לב ונפש - "לְמַעַן תְּחִיָּה".